

**ONTWIKKELING
VAN
DRAMATISCHE GEBAREN
IN DE MUZIEK VAN MONTEVERDI**

"Ecco mormorar l'onde " (1590) en Il combattimento di Tancredi e Clorinda" (1638)
vergeleken

1. INLEIDING

In deze tekst staan twee madrigalen van de Italiaanse componist Claudio Monteverdi (1567 – 1643) centraal ¹. Het vroege madrigaal "Ecco mormorar l'onde" komt uit Monteverdi's tweede madrigaalboek uit 1590 en het late madrigaal "Il combattimento di Tancredi e Clorinda" uit het achtste madrigaalboek uit 1638 getiteld: "Madrigali guerrieri e amorosi". Beide madrigalen zijn voornamelijk op sonnet teksten van de tot in de 19e eeuw gelezen Italiaanse dichter Torquato Tasso (1544 – 1595) gezet.

Monteverdi's madrigalen tonen niet alleen alle kenmerken van van het late Renaissance-madrigaal maar ook een aantal compositorische vernieuwingen die in de Barok richtinggevend zijn geweest.

Het waren juist deze vernieuwingen die aanleiding waren tot de controverse tussen Monteverdi en de belangrijke Bolognese muziektheoreticus Giovanni Maria Artusi. Artusi bekritiseerde (anoniem) de madrigalen van Monteverdi vanwege de vrije dissonantbehandeling en het diverse gebruik van verschillende toonvoorraden. Monteverdi's broer en musicus Giulio Cesare schreef bij de uitgave van de "Scherzi musicali" uit 1607 een antwoord aan deze Artusi, als een soort manifest van de Seconda Pratica – de tweede muziekpraktijk- getiteld "Seconda Pratica, overe Perfettione della moderna musica".

De Prima Pratica, de eerste muziekpraktijk of muziekstijl, is verbonden met de 16e eeuwse contrapuntraditie, waarbij de muziek belangrijker is dan de tekst. Technische kenmerken ervan zijn: alle muzikale stemmen zijn gelijkwaardig en dissonanten moeten voorbereid en opgelost worden. De Seconda Pratica gaat uit van een andere tekst-muziek-verhouding: de tekst is uitgangspunt en bepaalt de muzikale uiting. Technische kenmerken ervan zijn: één stem is het belangrijkste en dissonanten hoeven niet op te lossen indien de tekst en tekstexpressie dat vereist zoals het bij het muzikaal uitdrukken van gemoedsaandoeningen ofwel Affekte als pijn, smart en angst.

De Seconda Pratica blijkt de basis te zijn van het nieuwe barokke genre, de opera, waaraan Monteverdi zo'n belangrijke bijdrage heeft geleverd. In 1607 werd Monteverdi's eerste opera Orfeo opgevoerd. De partituur werd in 1609 gepubliceerd en er waren ook opvoeringen buiten Italië.

2. HET MADRIGAAAL ECCO MARMORAR L'ONDE

2.1. De tekst

Het vroege madrigaal "Ecco mormorar l'onde" is te vinden in het tweede madrigaalboek van Monteverdi, gepubliceerd bij Gardano in Venetië in 1590. De tekst is een sonnet van Tasso, uit een gedichtencyclus uit 1563 – 1567, gewijd aan Laura Peperara, de dochter van een rijke koopman uit Mantua ².

Ecco mormorar l'onde		O höre sie murmeln, die Wellen,	
E tremolar le fronde		O hör' sie erschauern, die Blätter	
A l'aura mattutina e gli arboscelli,		Im Hauch der Früh', und erschauern die Büsche,	
E sopra i verdi rami i vaghi augelli		Und hör', wie auf grünem Gezweig	
Cantar soavemente	5	Betörend die Vögel singen	5
E rider l'oriente:		Beim ersten Lächeln des Ostens;	
Ecco già l'alba appare	7	Und sieh': da glänzt schon der Morgen herauf,	7
E si specchia nel mare,		Im Meere sich spiegelnd,	
E rasserena il cielo		Den Äther verklärend,	
E (le champagne) imperla il dolce gelo,	10	Beperlt er (die Fluren) mit mildem Tau,	10
E gli alti monti indora.		Vergoldet die hohen Gebirge.	
O bella e vaga Aurora,		O selig schöne Aurora.	
L'aura è tua messagera, e tu de l'aura	13	Dich kündet der Hauch und Du kündest ihn,	13
Ch'ogni arso cor ristaura		Der jeglich glühendes Herz erquickt	
		<i>Duitse vertaling van Hugo Friedrich</i>	
		<i>Engelse vertaling: zie voetnoot 3</i>	

De eerste zes versregels zijn een soort prelude: een voorspel tot het moment dat de natuur zich werkelijk ontvouwt, zich in haar verschijning openbaart. De natuur verschijnt dan concreet in vers zeven tot elf op het toneel, de morgen ontwaakt, zouden wij zeggen, het landschap (en de muziek) licht steeds meer op.

In versregel twaalf verschijnt de natuur zelfs gepersonifieerd in: "O bella e vaga Aurora". In versregel dertien voert Tasso naar het begin van het gedicht terug: "de windbries (l'Aura), die de golven laat murmelen, mompelen, en de bladeren trillen laat is de boodschapper van het morgenrood (Aurora), zoals het morgenrood de boodschapper is voor de windbries. Het gaat om: AURORA/ L'AURA een woordspel (zie de verzen twee, twaalf en dertien) en een klankspel.

2.2. De muziek

Het madrigaal "Ecco mormorar l'onde" is geheel vocaal gedacht: voor vijf stemmen a capella. Het werk is eenduidig vormgegeven: in een polyfone traditie, waarbij de ritmische verschillen afwisselend werken ('varietas') maar zeker niet contrasterend. Ook hebben de veranderingen in schrijfwijze geen andere betekenis dan 'varietas'.

Het madrigaal werd in de renaissance proeftuin voor allerlei experimenten, zo ook met de muzikale illustratie van een tekst. De tekst of liever: de tekstinhoud wordt min of meer door muziek uitgebeeld; of omgekeerd: de tekst stuurt muzikale keuzes. Het inzetten van dissonanten, chromatiek of ritmische contrasten behoort daarbij tot de mogelijkheden. Men noemt deze tekstuitbeelding wel toonschildering of madrigalisme. Woordgevoeligheid treedt vaak op bij woorden die op een gemoedsbeweging duiden (zoals vreugde en verdriet), bij woorden die op een ruimtelijke beweging duiden (zoals stijgen, dalen, opstaan, vallen, lopen, rennen of abstracter: hemel, afgrond) en woorden die geassocieerd zijn met tijd en getal (zoals snel, langzaam, vaak en telwoorden).

Ook in het madrigaal "Ecco mormorar l'onde" kunnen we daarvan voorbeelden vinden.

Voorbeeld 1. Cantar, zingen

Snelle nootjes als uitbeelding van 'zingen'. Zie ook het ritmisch contrast met 'soavemente' rondom de prachtige grote drieklank op D.

A musical score for a vocal piece. It features five staves. The top two staves are vocal lines with lyrics: '- li Can - tar so - a - ve - men - te,'. The third staff is a vocal line with lyrics: 'ra - mi i va - gh'au - gel - li'. The bottom two staves are instrumental accompaniment. The music is in G major (one sharp) and 3/4 time. The tempo is marked '30'. The score shows a rapid, rhythmic melody in the vocal parts, contrasting with a more stable accompaniment.

Voorbeeld 2: E rasserena il cielo, openbreken van de hemel, lucht

Hemel als plaats hierboven en openbreken lijken gesymboliseerd door een stijgende beweging.

A musical score for a vocal piece. It features five staves. The top two staves are vocal lines with lyrics: 'E si spec - chia nel ma - - - re E' and 'E ras-se-re-na il cie - lo, E' im - per -'. The bottom three staves are instrumental accompaniment. The music is in G major (one sharp) and 3/4 time. The score shows a rising melodic line in the vocal parts, symbolizing the opening of the sky.

Voorbeeld 3: Ecco als bron voor echotechniek

Op twee plekken wordt echotechniek gebruikt. Hieronder zou je de echotechniek kunnen begrijpen als klankspel met het woord 'ecco' (vergelijk ook Tasso met l'Aura).

A musical score for five voices, numbered 40. The score is in G major (one sharp) and 4/4 time. The lyrics are: "Ec - co già l'al b'ap - pa - re". The voices are arranged from top to bottom: Soprano, Alto, Tenor 1, Tenor 2, and Bass. The music features a mix of eighth and quarter notes, with some rests. The lyrics are written below each staff.

Voorbeeld 4: O bella e vaga Aurora, verwondering als bron voor echotechniek

Tegelijkertijd kun je het bovenstaande voorbeeld ook begrijpen vanuit de verwondering rondom Ecco: "ziel!" Er gebeurt iets nieuws: de natuur, die eerst nog min of meer sliep, treedt nu in daadwerkelijk in verschijning. Dat zien we ook in het volgende voorbeeld met de uitroep O in O bella e vaga Aurora, en de herhaalde 'bella e vaga' als attributen van Aurora.

A musical score for five voices, numbered 40. The score is in G major (one sharp) and 4/4 time. The lyrics are: "ra. O bel-la_e va-gh'au - ro - ra, O bel-la_e va - gh'au - ro - ra, O bel-la_e va-gh'au - ro - ra, O bel-la_e va - ga, O bel-la_e va - gh'au - ro - ra, O bel-la_e va-gh'au - ro - - - - ra, ra. O bel-la_e va - ga, O bel-la_e va-gh'au - ro - ra, O bel-la_e va-gh'au - ro - - - - ra, O bel-la_e va - gh'au - ro - ra,". The voices are arranged from top to bottom: Soprano, Alto, Tenor 1, Tenor 2, and Bass. The music features a mix of eighth and quarter notes, with some rests. The lyrics are written below each staff.

Voorbeeld 5: Ecco mormorar l'onde, 'ontwaken' als bron voor echotechniek

Bovenstaande interpretatie van 'aandacht vragen voor', van verwondering, wordt versterkt door maat 10 e.v., waar Monteverdi de de allereerste woorden en melodieën herhaalt, eerst laag, dan hoog.

The image displays a musical score for the madrigal 'Ecco mormorar l'onde' by Claudio Monteverdi. It consists of five systems of musical notation, each with a vocal line and lyrics. The lyrics are: 'li, Ec - co mor - mo-rar l'on', 'li, Ec - co mor - mo-rar l'on', 'Ec - co mor - mo-rar l'on - de, Ec - - - co,', 'li,', and 'Ec - co mor - mo-rar l'on - de E tre.' The notation includes various note values, rests, and slurs, illustrating the melodic structure and the use of echo effects.

In de 16^e eeuw waren echo-effecten overigens een geliefde compositietechniek. Ongetwijfeld is Monteverdi geïnspireerd door de zijn leermeester Giovanni Gabrieli met zijn cori spezzati, met zijn dubbelkorigheid, waarin twee of meer muzikale groepen met elkaar in gesprek zijn en elkaar imiteren. Echotechnieken hoorden specifiek bij verklankingen van pastorale onderwerpen, zoals hier in het madrigaal. Het lijkt ook om deze reden geen toeval dat op voornoemde plekken dit traditionele gegeven uit de muziekpraktijk wordt ingezet.

2.3. Eerbetoon aan Laura?

Vanuit de structuur van het sonnet gezien zou je voor de uitroep van versregel twaalf (de laatste drie slotzinnen): "O bella e vaga Aurora" een muzikale cesuur verwachten. Die blijft uit. Monteverdi plaatst de cesuur pas voor versregel dertien, waarin tweemaal de naam Laura in figuurlijke zin is verpakt. Muzikaal is l'aura meestal herkenbaar weergegeven met het volgende soggetto:

Dit soggetto klinkt veelvuldig boven de eindeloos en diep dalende baslijn, die ritmisch 'vormloos' is.

Laura Peperara was een van de belangrijke zangeressen in Italië in de tweede helft van de 16e eeuw en actief aan de hoven Mantua en Ferrara. Al op twaalfjarige leeftijd werd ze geroemd en bewonderd door de dichter Torquato Tasso, die wellicht platonisch verliefd op haar was geworden. Tasso dicht -evenals andere poëten- elders over haar virtuoze en indrukwekkende zangkunst:

"Non fonte o fiume od aura/ Odo in più dolce suon di quel di LAURA; / né'n lauro o'n pino o'n mirto / Mormorar s'udì mai iù dolce spirto. / O felice a cui spira, / E quel beato che per lei sospira! / Ché se gl'inspira il core, / Puote al cielo aspirar col suo valore.

I hear no stream nor soft wind sweeter than the singing of Laura. Neither in myrtle nor in pine can one hear the murmuring of a sweeter spirit. Happy is the person who receives her gentle breezes and who in turn sighs for her! Since with her virtue in his heart he could aspire to paradise.

Wellicht was Monteverdi op de hoogte van Tasso's verborgen boodschap in Ecco mormorar l'onde. Misschien was Monteverdi -ook werkzaam geweest aan het hof van Mantua- eveneens onder de indruk van de muzische kwaliteiten van Laura. Hoe dan ook, de genoemde passage is opmerkelijk.

2.4. Positie van het madrigaal "Ecco mormorar l'onde" bij Monteverdi

De ontwikkeling loopt bij Monteverdi van beeld naar theater, van woord/toon schilderen naar het dramatische muzikale gebaar. In het madrigaal "Ecco mormorar l'onde" uit 1590 is deze overgang nog niet zichtbaar. De vijf stemmen tonen een homogene ruimte, zijn nog ver verwijderd van de sprongen en de zich tegenover elkaar stellende contrasten van de toekomstige compositiewijze van de Seconda Prattica, zoals we kunnen meemaken in Monteverdi's 'Il combattimento di Tancredi e Clorinda' dat 30 jaar later ontstond.

3. IL COMBATTIMENTO DI TANCREDI E CLORINDA

"Men laat nadat enige madrigalen zonder gebaren gezongen worden, plotseling uit de hoek van de ruimte, waar de muziek uitgevoerd moet worden, Clorinda ten tonele verschijnen, te voet, in haar harnas, en Tancredi te paard. Daarop begint de verteller te zingen. Tancredi en Clorinda moeten hun schreden en bewegingen richten naar die tekst – niet meer en niet minder – , waarbij ze zeer goed moeten letten op het tempo van de slagen en schreden,

terwijl de instrumentalisten moeten letten op de opgewonden en zachte klanken, en de verteller dat zijn woorden op het juiste moment worden uitgesproken, zodat alles in grote eenheid de werkelijkheid nabootst."⁵

Zo beschreef Claudio Monteverdi in de eerste druk in 1638 van *Il combattimento di Tancredi e Clorinda*, het bekendste werk uit zijn bundel *Madrigali guerrieri, et amorosi*, de manier waarop in deze compositie de handeling op het podium en de muziek uitgebeeld dienen te worden.

'*Il Combattimento di Tancredi e Clorinda*' gaat over het gevecht tussen de kruisridder Tancredi en de heidens- Saraceense amazone Clorinda, uit het twaalfde gezang(vers) uit *Gerusalemme Liberata* van de dichter Torquato Tasso. Een scherpe woordenwisseling tussen deze hoofdrollen leidt tot twee maal toe tot een gevecht. In de zestien strofen die Monteverdi uit Tasso's werk gebruikt vindt een uitbeelding van het gevecht plaats, waarbij de eigenlijke hoofdrol voor de verteller en de instrumenten zijn weggelegd.

Clorinda, die van Tancredi houdt, stuit, verkleed als man, op de eveneens in zijn wapenuitrusting verborgen Tancredi en vecht met hem een zware strijd uit, waarbij de regels van de vechtsport (het duel, de riddersport) overtreden worden, totdat zij de dood voelt naderen en hem verzoekt haar tot christen te dopen (en te vergeven). Wanneer hij haar helm afneemt om haar met het water te dopen, herkent hij de vrouw waarvan hij houdt. Ondanks zijn wanhoop en uitputting slaagt hij erin haar te dopen en zij sterft, als Christen, in vrede.

De tekst bestaat uit 21 strofen, die elk uit acht regels bestaat. In elke strofe vindt er een omkering plaats van gebeurtenissen of gemoedstoestanden tussen de vierde en vijfde regel, die ook in muziek verklankt wordt.

Het werk *Il Combattimento* staat als enige scènische compositie tussen de beide opera's uit de Mantovane jaren (*L'Orfeo* en *L'Arianna*) en de beide late opera's uit de Venetiaanse jaren van Monteverdi (*Il ritorno d'Ulisse in patria* en *L'incoronazione di Poppea*). De bezetting van *Il Combattimento* is klein: drie zangers: sopraan (Clorinda), tenor (Tancredi) en tenor (verteller/ Testo) en een variabele instrumentale bezetting met strijkers en basso continuo (bv. twee violen, een altviool, cello, violone, theorbe en klavecimbel).

Er is weinig gezongen dialoog tussen de hoofdrollen: Clorinda en Tancredi, die bijna het gehele werk in gevecht verwickeld zijn.

3.1. Genere rappresentativo en stile concitato

Monteverdi meldt over dit madrigaal dat het werk gerekend moet worden tot het 'genere rappresentativo', dat wil zeggen tot het soort dat de tekst verbeeldt, de tekst op de voet volgt. Het resultaat is een werk met -in dit geval- een eenheid van spraak (taal), muziek en gebaren.

Il combattimento di Tancredi e Clorinda is wel het oudste voorbeeld van een compositie waarin muziek en tekst zo naadloos op elkaar aansluiten. Dat het werk unieke plaats in de muziekgeschiedenis inneemt, is voornamelijk te danken aan de bijzondere manier waarop

hij niet alleen het zwaardgevecht naar de muziek heeft omgezet (tot en met de loop van het paard van Tancredi), maar ook de onderliggende emoties van beide hoofdpersonen een muzikale inhoud wist te geven.

Essentieel aan dit madrigaal zijn twee zaken:

- a. toepassing van de monodie, een schrijfwijze voor solozanger en akkoordmatige begeleiding; de tekst en de tekstinhoud kunnen zo maximaal tot uiting worden gebracht wat in een polyfone context met al de door elkaar lopende stemmen onmogelijk is.
- b. de min of meer zelfstandige rol van de instrumentale begeleiding, die een wezenlijke bijdrage levert aan een spannende, contrastrijke muziek is en daarmee tot drager van de handeling wordt in plaats van de tekst. Je zou ook kunnen zeggen dat de instrumentale begeleiding een programmatisch karakter heeft.

In het voorwoord tot zijn *Madrigali guerrieri e amorosi* beschrijft Monteverdi de *stile concitato*, de opgewonden stijl, als toevoeging aan de vroegere *stile molle e temperato*: nieuw gebruikte effecten zijn *tremolo*, *pizzicato*, om woede, hartstocht of vechtlust uit te drukken. Kenmerk is volgens Monteverdi herhaalde zestienden noten in de violen, in de basso continuo en in de stem (dus *tremolo*).

3.2 Madrigalisten

In het madrigaal "Ecco mormorar l'onde" vonden we madrigalisten naar aanleiding van een enkel woord. Dat treffen we ook aan in *Il combattimento di Tancredi e Clorinda*. Daarnaast zien we in dat er madrigalisten voorkomen die geënt zijn op een totaalidee, of liever op het Affekt van een situatie. De muzikale vertaling van het Affekt bepaalt dan voor langere tijd de muzikale setting.

Een mooi voorbeeld is het gedeelte rondom de volgende tekst in *stile concitato*:

ove, in vece d'entrambi, il furor pugna!

in plaats daarvan vecht nu verbeten een blinde drift.

Oh che sanguigna e spaziosa porta

O, een gapende wonde slaat het ene en het andere

a l'una e l'altra spada, ovunque giugna,

zwaard, overal waar het harnas en lichaam raakt!

The image displays a musical score for a vocal piece, likely from Monteverdi's opera. It consists of two systems of staves. Each system includes a vocal line (soprano and alto clefs) and a basso continuo line (bass clef). The vocal lines feature lyrics in Italian, with hyphens indicating syllables that span across notes. The instrumental accompaniment is written in a treble clef and consists of a steady, rhythmic pattern of eighth notes. The lyrics are: "O che san-gui - - gna e spa-zio - sa" and "por - ta fa l'u-na e l'al-tra spa - da o-vun - que giu - gna nel-l'ar - - mi e nel-le".

Een ander mooi voorbeeld is rondom het moment dat Tancredi Clorinda wil dopen en dan haar helm moet afnemen: let in de muziek op de vertaling van de emoties (en daarbij op de rol van de muzikale rust).

Tremar sentì la man, mentre la fronte

*Zijn handen trillen als hij van de -nog onbekende-
non conosciuta ancor, sciolse e scoprio.*

vijand de helm afneemt en het voorhoofd ontbloot:

La vide, la conobbe; e restò senza e voce e moto.

hij ziet haar, herkent... en staat sprakeloos en als versteend.

8 gran-de uf-fi-cio e pi - o tre-mar sen - ti la man men-tre la

8 fron-te non co-no-sciu-ta an - cor sciol-se e sco-pri o La vi-de la vi-de e la co-nob-be

8 e re-stò sen - za e vo-ce e mo-to

3.3 Stijl- en klankcontrasten

In Il combattimento di Tancredi e Clorinda speelt Monteverdi subtiel met stijl- en klankcontrasten, contrasten tengevolge van verschillende compositiemethoden en toonvoorraden.

Als eerste voorbeeld de verandering van stijl en toonvoorraad (van G-groot naar g –klein) rondom de pauze in het gevecht vanwege beider uitputting en het daarop volgende bloedvloeien in het midden van de strijd

Tornano al ferro, e l'uno e l'altro il tinge

Toch grijpen ze weer het zwaard, nogmaals en weer

di molto sangue: e stanco ed anelante

en wederzijds druipen die van veel bloed

The image displays two systems of musical notation for a vocal piece. Each system consists of five staves: three for instrumental accompaniment (two treble clefs and one bass clef) and one for the vocal line. The vocal line includes lyrics in Italian. The first system starts with a measure number '8' and the lyrics 'tor - na-no al fer - ro tor - na-no al fer - ro e l'un e l'al - tro il'. The second system continues with 'tin - ge di mol - to san-gue e stan - co'. The instrumental parts feature complex rhythmic patterns, including sixteenth-note runs and sustained chords.

Een ander voorbeeld vinden bij de aankondiging van de dood van Clorinda: de stille concitato wordt afgebroken en de repeterende G-groot drieklank wordt vervagen door een lang aangehouden B-klein drieklank

Mà ecco omai l'ora fatale è giunta,
Maar zie, het fatale uur is aangebroken
che 'l viver di Clorinda al suo fin deve.
dat Clorinda's leven tot een eind moet komen.
Spinge egli il ferro nel bel sen di punta,
Hij stoot de stalen punt in haar mooie borst

The image shows a musical score for a vocal piece. It consists of two systems of staves. The first system has five staves: three for instruments (treble, treble, and bass clefs) and two for the vocal line (treble and bass clefs). The vocal line includes the lyrics: 'sde - gno tien - la al pet - to u - ni - ta ma ec-co ho-mai'. The second system has two staves: a vocal line (treble clef) and a bass line (bass clef). The vocal line includes the lyrics: 'l'ho-ra fa-tal è giun - ta ch'el vi - - ver di Clo - rin-da al suo fin de - ve'. The music features a mix of fast, rhythmic passages and slower, more melodic sections.

De instructies die Monteverdi in zijn voorwoord aan de uitvoerders geeft, refereren aan deze contrastrijke situaties: 'suoni incitati e molli', een opgewonden versus een 'zachte' stijl. Een wisseling die ook gepaard gaat met 'snel' tegenover 'langzaam' (wat iets anders is dan verschillende tempi!).

Het laatste voorbeeld betreft het sterven van Clorinda, waarin kleine en grote drieklanken buiten de gekozen toonsoort subtiel gecombineerd worden en de dissonant d' in de voorlaatste maat blijft 'hangen' en niet (regulier) wordt opgelost. De tekst luidt:

S'apre il ciel; io vado in pace

De hemel gaat voor mij open; ik sterf in vrede.

lunga voce
in piano

Sa - - pre il ciel io va - do in pa - - - ce.

In zijn voorwoord roept Monteverdi op tot een lang aangehouden wegstervend effect op het laatste akkoord in de stem en de violen tegelijkertijd. Een plastische uitdrukking van het einde (in meerdere opzichten).

3.4 Pizzicato

Naast het tremolo is het pizzicato een grote instrumentale vernieuwing in dit werk. Bij de tekst

si fa la pugna: e spada oprar non giova;
zodat het gebruik van zwaarden zinloos wordt
dansi con pomi, e, infelloniti e crudi,
zij slaan met de heften, grimmig en wreed,
cozzan con gli elmi insieme e con gli scudi.
botsen op elkaars helmen en schilden.

staat er in de partituur "Qui si lascia l'ar-co, e si strappano le corde con duoi diti", wat zoveel betekent als dat de strijkstok achterwege moeten blijven en dat de snaren met twee vingers getokkeld moeten worden. Je zou kunnen zeggen dat het stoten tegen elkaar met helm en schild wordt ook door het pizzicato wordt verbeeld.

4. Conclusie

Bij het beluisteren van 'Il Combattimento de Tancredi e Clorinda' vallen de grote tegenstellingen op. Je zou kunnen zeggen dat de muziek duidelijk verschillende en contrastrijke plaatjes kent. De tegenstellingen komen voort uit verschillen met name op het terrein van monodie/polyfonie, ritmiek, retorische pauzes, samenklanken en toonsoorten. De ritmische zaken spelen in het madrigaal "Ecco mormorar l'onde" in rudimentaire vorm ook een rol; de overige daarentegen niet.

Hiermee is de essentie van de Monteverdi's ontwikkeling als madrigaalcomponist weergegeven, een ontwikkeling die heeft geresulteerd in nieuwe muzikale structuur en muzikale gebarentaal.

Monteverdi schrijft zelf voor het laatst in 1633 over de Secondo Pratica aan de muziektheoreticus Giovanni Battista Doni. Zijn boek over dit onderwerp, hoewel langere tijd al aangekondigd, werd nooit geschreven. In 1633 was een dergelijk schrijven ook overbodig geworden: die strijd was allang gestreden. Inmiddels behoorde zelfs Artusi tot de bewonderaars van Monteverdi.

Ecco is een madrigaalwerk, dat nog geheel en al Renaissance-georiënteerd is: evenwichtig en een subtiele varietas. In 'Il Combattimento de Tancredi e Clorinda' is het theatrale van de nieuwe tijd, de barok met al zijn onrust en contrasten volop vertegenwoordigd.

VOETNOTEN

1. www.bestmusicteacher.com geeft in een mindmap een overzicht van de historische betekenis van Monteverdi
2. Welker, L.: "Monteverdi, Tasso und der Hof von Mantua, pagina 194-206 uit het Archiv für Musikwissenschaft, 53. Jahrg, H.3 (1996), gepubliceerd door Franz Steiner Verlag.
3. Engelse vertaling van www.cpdl.org

Here are the waves murmuring
and the foliage quivering
at the morning breeze; and the shrubs,
and on the tree branches the pretty birds
sing softly;
and the Orient smiles.
Here dawn looms up
and is reflected in the sea
and brightens up the sky
and beads the sweet ice
and gilds the tall mountains.
O beautiful and vague dawn,
the gentle breeze is your herald and you [are the herald]
of the breeze
which refreshes every burnt heart.

4. De partituren van de hier besproken madrigalen zijn beschikbaar op www.cpdl.org
5. Vertaling Leo Samama (<http://www.leosamama.nl>)